

УДК 373.3.011.3-051:316.7:005.336.2]:373.3/.5(477)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298592>

Олена Білик, викладач методики образотворчого навчання
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

Ганна Карнакова, викладач методики музичного мистецтва
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

Ніна Король, викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СВІТЛІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті схарактеризовано феномен культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи. Представлено найбільш актуальні визначення вітчизняними науковцями понять “культура”, “компетентність” та “культурна компетентність”. Компетентність трактується авторами як наявність знань, умінь, навичок та здібностей, що сприяють особистісній самореалізації і готовності здійснювати якісну професійну діяльність; як мету і бажаний результат освіти. Сформовану культурну компетентність вчителя початкових класів визначено першочерговою умовою ефективної професійної діяльності й передумовою професіоналізму.

Ключові слова: вчитель початкових класів; компетентність; культура; культурна компетентність; професіоналізм; Нова українська школа.

Літ. 13.

Olena Bilyk, Lecturer of Methodology of Teaching Fine Arts
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

Hanna Karnakova, Lecturer of Musical Art Methods,
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

Nina Korol, Lecturer of Handycrafts and Fine Arts
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

THE CULTURAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The authors of the article have characterized the phenomenon of cultural competence of primary school teachers in the context of the requirements of the new Ukrainian school. It has been noted that a modern globalized society needs an appropriate level of education for its citizens, in particular, this primarily concerns its primary level, where the education, upbringing and development of the younger generation takes place. The authors also have emphasized the need for an innovative teacher who is ready to carry out professional activities at a high professional level, who is mobile, competitive, and highly cultured. The authors have presented the most relevant definitions of the concepts of “culture”, “competence” and “cultural competence” by national scholars. The authors interpret competence as the availability of knowledge, skills, abilities and capabilities that contribute to personal self-realization and readiness to carry out high-quality professional activities; as the goal and desired result of education. We share the opinion of scientists that the interconnection and interdependence of the concepts of “culture” and “education” is undeniable. The New Ukrainian School is interested in a motivated teacher who has the freedom of creativity and develops professionally, and the educational process is defined as an integral part of the entire educational process, which is guided by universal values, including moral and ethical (dignity honesty, justice, caring, respect for life, respect for oneself and other people) and socio-political (freedom, democracy, cultural diversity, respect for the native language and culture, patriotism, respect for the environment, respect for the law, solidarity, responsibility). That is why it is important for primary school teachers to develop cultural competence, which has been defined by the authors as a primary condition for effective professional activity and a precondition for professionalism.

Keywords: primary school teacher; competence; culture; cultural competence; professionalism; New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство потребує відповідного рівня освіти своїх громадян. Зокре-

ма, це першочергово стосується її початкової ланки, де відбувається освіта, виховання і розвиток підростаючого покоління. Відповідно, постає потреба у

вчителів-новаторів, готовому здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні, є мобільним, конкурентоспроможним, висококультурним. Погоджуємося з авторами навчально-методичного посібника “Професійна компетентність вчителя початкових класів”, що “найбільш відповідальною в цих умовах є роль освіти, яка має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство, є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього, а також забезпечується конституційне право громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти” [11, 3]. Автори стверджують, що “нова українська школа потребує нових підходів до навчання, які ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації, що вимагає переосмислення ролі і педагога, і учня. Новий стандарт, що проголошує професійну свободу для вчительства, покладає на його плечі велику відповідальність. Якісні зміни в освіті неможливі без щасливого, упевненого, компетентного педагога, який користується загальною повагою та має комфортні умови праці” [11, 3]. Переконані, що ці зміни насамперед потребують вчителя зі сформованою культурною компетентністю, оскільки мета його професійної діяльності “полягає в організації навчання та виховання учнів під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання” [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вітчизняні науковці і практики (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Ващенко, О. Глузман, М. Головань, С. Гончаренко, Л. Гуцан, І. Зязюн, В. Кремень, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родніна та ін.) приділяють належну увагу проблемам компетентнісного підходу в освіті. Професійна компетентність вчителя початкових класів є предметом досліджень В. Береки, Н. Бібік, В. Бондара, А. Галас, Л. Коваль, Л. Петриненко, О. Савченко, Н. Теличко та ін. Незважаючи на ґрунтовні дослідження, проблема культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи не знайшла, на наш погляд, належного відображення у вітчизняних наукових студіях.

Метою статті є характеристика феномену культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Характеристика феномену культурної компетентності потребує розкриття понять “культура” та “компетентність”. Представимо найбільш актуальні для нашого дослідження визначення цих понять вітчизняними науковцями.

Так, аналіз сутності культури, її місця, ролі в суспільстві дав підставу Г. Філіпчуку виокремити такі основні взаємопов’язані сторони й аспекти досліджуваного феномену: культура – народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини; культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самої людини у цьому світі, на отримання об’єктивної і достовірної інформації про світ, де головну роль відіграють наука і мистецтво; культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ і саму себе, але й визначити своє місце в світі, світоглядні установки; культура включає в себе сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі; культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей; культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій на справжні людські. Саме у цьому полягає її гуманістичний зміст [13].

М. Галицька стверджує, що культура – це “внутрішній духовний зміст цивілізації, тоді як цивілізація це лише матеріальна сторона культури. У змісті освіти культура знаходить відображення в духовних цінностях, досягненнях філософії, творах мистецтва, а цивілізація характеризується рівнем технологічного, господарського, соціально-політичного розвитку суспільства” [4].

Поділяємо думку науковців, що незаперечним є взаємозв’язок і взаємозалежність понять “культура” і “освіта”. Підтверджує цю думку позиція В. Кременя, згідно з якою “концепція культурологічних основ цілісності змісту освіти базується на тотожності систем освіти і культури, відображеної у моделі гуманітарної культурно-освітньої системи” [8]. Науковець розглядає цілісність змісту освіти в єдності таких аспектів: культурологічна сутність змісту освіти, культурологічно-особистісний підхід до проектування змісту освіти, а категорії “освіта”, “людина” і “культура” – як підсистеми єдиної гуманітарної культурно-освітньої системи, яка може служити методологічною моделлю розробки культурологічних освітніх підходів, концепцій, парадигм. Виділення підсистеми “людина” як окремого системного елемента є, на думку В. Кременя, “принциповим і суттєвим моментом, що підкреслює той факт, що в загальній цілісній гуманітарній куль-

турно-освітній системі людина виступає суб'єктом по відношенню і до культури і до освіти" [8, 47].

Зазначимо, що вітчизняні науковці мають різноаспектні позиції щодо трактування поняття "компетентність". Так, І. Зязюн визначає його як "здатність фахівця розв'язувати професійні задачі певного визначеного класу, що вимагає наявності знань, умінь, навичок, досвіду. Компетентність має конкретно-історичну визначеність і виявляється у практиці професійної діяльності як системна характеристика, що має певну структуру" [6]. Зі свого боку, Н. Бібік розуміє компетентність як "оцінну категорію, що визначає людину як суб'єкт професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої функції" [2, 47–49]. Вважаємо, що компетентність – це наявність знань, умінь, навичок та здібностей, що сприяють особистісній самореалізації і готовності здійснювати якісну професійну діяльність. Це – мета і бажаний результат освіти.

Нова українська школа зацікавлена в умотивованому вчителю, який має свободу творчості та розвивається професійно. У Концепції зазначено вагомість "наскрізного процесу виховання, який формує цінності. Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють "канву", яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця. Виховний процес – невід'ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)" [9]. Саме тому постає першочерговим питання сформованості у цього фахівця культурної компетентності як передумови ефективної професійної діяльності в умовах сьогодення.

Культурна компетентність (обізнаність у сфері культури та вміння творчо самовиражатись) у Рекомендаціях Ради Європи трактується як "знання місцевого, державного й європейського культурного спадку та його місця у світі. Це включає основні знання видатних культурних праць, в тому числі популярної сучасної культури. Необхідно розуміти культурне та мовне різноманіття Європи та інших частин світу, бажання зберегти його та важливість естетичної факторів у повсякденному житті" [12].

На думку Н. Головіної, культурна компетентність – це складний феномен. Вона, на думку авторки, включає: компетентність стосовно інституціональних норм соціальної організації, тобто основних соціальних інститутів; економічних, політичних, правових та конфесіональних структур, установ, установлень та ієрархій. Цей рівень компетентності забезпечується в основному спеціалізованими нав-

чальними дисциплінами загальноосвітнього циклу – економікою, політологією, правознавством, суспільствознавством; компетентність стосовно конвенціональних норм соціальної і культурної регуляції. Це національні традиції; панівні мораль, цінності, моральність, світогляд, оцінні критерії, норми етикету, звичаї, обряди; повсякденна ерудитія в соціальних і гуманітарних знаннях. В освітньому процесі подібні компетенції забезпечуються в основному такими дисциплінами, як історія, філософія, соціологія, етнологія, мистецтвознавство, етика, естетика та ін.; компетентність стосовно короткочасних, але гостро актуальних зразків соціальної престижності – моди, іміджу, стилю, символів, регалій, соціальних статусів, інтелектуальних і естетичних течій та ін. Навчання компетентності такого роду, як правило, розчинено в елементах багатьох гуманітарних дисциплін, але може бути забезпечено і спеціальними факультативними курсами; культурна компетентність виражена у рівні повноти і свободи володіння мовами соціальної комунікації – природною розмовною (усною й письмовою), спеціальними мовами і соціальними (професійними) жаргонами, мовами прийнятих у певному суспільстві етикету й церемоніалу, політичною, релігійною, соціальною й етнографічною символікою, семантикою атрибутики престижності, соціального маркування та ін. [5, 151].

Як стверджують І. Варнавська та О. Черемісін, культурна компетентність – це "інтегральна якість особистості, що виявляється у загальній здатності і готовності людини до різноманітної діяльності, соціально орієнтує особистість на самостійну і успішну життєдіяльність" [3, 64]. До показників культурної компетентності науковці радять зараховувати такі: володіння культурою спілкування, комунікації та взаємодії, володіння культурою пізнання і мислення, володіння культурою роботи з інформацією та інформаційними джерелами.

Культурна компетентність, згідно з професійним стандартом вчителя, є однією із ключових і визначається як "здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження" [10].

Так, сучасний вчитель початкових класів працює в полікультурному освітньому просторі і, відповідно, якість освіти та виховання молодших школярів безпосередньо залежить від його міжетнічної толерантності та полікультурності, які прогнозовані у Стандарті. Послугуємося думкою Т. Атрощенко, яка стверджує, що "українським школам, де навчаються представники різних етнічних груп з різною культурою, звичаями, укладом і менталітетом, властивий поліетнічний характер освітнього середовища, що пояснює значимість проблем, пов'я-

заних з подоланням певних ускладнень у взаємовідносинах між учасниками освітнього процесу. Головним чином на формування культури спілкування в освітньому процесі накладає відбиток національна особливість кожного етносоціуму, своєрідність традицій, стереотипів поведінки, тих рис національного характеру, які склалися протягом усієї історії кожного етносу. У таких умовах завдання формування міжетнічної толерантності у майбутніх педагогів, що прийдуть на роботу в Нову українську школу з багатонаціональним складом учнів набуває особливої актуальності” [1].

Акцентуємо увагу на тому, що здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, виражати національну культурну ідентичність, – це, насамперед, ті якості особистості фахівця, які є надвагомими й актуальними в умовах гострих викликів сьогодення. Тільки педагог, який понад усе поважає власну культуру, мову, звичаї і традиції, може виховати справжніх громадян своєї держави, оскільки є яскравим зразком для наслідування дітьми молодшого шкільного віку. Вагомою для нас є позиція Г. Іванюк, яка переконана, що “національно-патріотичне виховання в системі освіти Україні може бути ефективним за умови чіткого уточнення виховного ідеалу, мети й завдань, вдосконалення засобів розвитку цього складного феномена, зокрема, змісту, форм та методів, урахування суспільних потреб і світових тенденцій, налагодження продуктивної морально-духовної комунікації культурних спільнот і засобів масової інформації, державницьких підходів до організації й діяльності навчальних закладів різних рівнів, визначення національного виховання як пріоритету держави, родини, громадянського суспільства. У зв’язку з цим, метою національного виховання слід вважати розвиток духовно багатой особистості на основі гармонійного пізнання та осмислення національної культурної спадщини й здобутків інших народів, залучення дітей і молоді до засвоєння загальнолюдських ідеалів, готовності захищати батьківщину, родину” [7, 10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі вищезазначеного, сформовану культурну компетентність вчителя початкових класів вважаємо першочерговою умовою ефективної професійної діяльності та передумовою професіоналізму. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні педагогічних умов формування культурної компетентності у майбутніх учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Т.О. Формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи: результати дослідження. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2019. Вип. 4. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/1234>

56789/6312/1/Formation_of_interethnic_tolerance_of_future_primary_school_teachers_research_results.pdf

2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: “К.І.С.”, 2004. С. 47–52.

3. Варнавська І.В., Черемісін О.В. Структурна характеристика культурної компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С. 64–68.

4. Галицька М.М. “Культура” та “освіта”: взаємозумовленість понять. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19668461.pdf>

5. Головіна Н.І. Проблеми формування культурної компетентності особистості в контексті реформування вищої школи. *Філософські обрії*. 2015. № 33. С. 147–156.

6. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошук, перспективи*: монографія / за ред. І.А. Зязюна. Київ: Вид-во “Віпол”, 2000. С. 11–57.

7. Іванюк Г.І. Ідеї національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах трансформації суспільства. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та ін.; редкол.: Березівська Л.Д. (голова редкол.), Зозуля С.М., Філімонова Т.В.; літ. ред. Редько-Шпак Л.В.; рецензенти Сухомлинська О.В., Коляда Н.М. Київ: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2016. 60 с.

8. Кремень В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти. *Освіта у полікультурних суспільствах* / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, Є. Нікіторовича, С. Сисоєвої; Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б’ялостоці. Варшава, 2012. 392 с.; С. 45–55.

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

10. Про затвердження професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”: Наказ Міністерства № 2736-20 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

11. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів / автори-упоряд.: В.Є. Берека, А.В. Галас. Харків: Вид-во “Ранок”, 2018. 496 с.

12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя” від 18 грудня 2006 року. URL: <https://cutt.ly/oTBXsVu>

13. Філіпчук Г.Г. Культурологічна основа сучасної освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України)* / ред. колегія Сухомлинська О.В., Бех І.Д., Луговий В.І. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. 367 с.; С. 37–45.

REFERENCES

1. Atroshchenko, T.O. (2019). Formuvannya mizhethnichnoyi tolerantnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly: rezultaty doslidzhennya [Formation of interethnic tolerance of

future primary school teachers: research results]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*. Vol. 4. Khmelnitskyi. Available at: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6312/1/Formation_of_interethni_c_tolerance_of_future_primary_school_teachers_research_results.pdf [in Ukrainian].

2. Bibik, N.M. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksivnyy analiz zastosuvannya [Competency approach: reflexive analysis of application]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. Kyiv, pp. 47–52 [in Ukrainian].

3. Varnavska, I.V. & Cheremisin, O.V. (2021). Strukturna kharakterystyka kulturnoyi kompetentnosti [Structural characteristics of cultural competence]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*. Vol. 1 (48), pp. 64–68. [in Ukrainian].

4. Halytska, M.M. “Kultura” ta “osvita”: vzayemozumovlenist ponyat [“Culture” and “education”: interdependence of concepts]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/19668461.pdf> [in Ukrainian].

5. Golovina, N.I. (2015). Problemy formuvannya kulturnoyi kompetentnosti osobystosti v konteksti reformuvannya vyshchoyi shkoly [Problems of the formation of cultural competence of the individual in the context of reforming the higher school]. *Philosophical Horizons*. Vol. 33, pp. 147–156 [in Ukrainian].

6. Zyazyun, I.A. (2000). Intelektualno-tvorchyy rozvytok osobystosti v umovakh nepererвної osvity [Intellectual and creative personality development in the conditions of continuous education]. *Continuing professional education: problems, search, prospects*. Monograph. Kyiv, pp. 11–57. [in Ukrainian].

7. Ivanyuk, G.I. (2016). Ideyi natsionalno-patriotychnoho vykhovannya ditey i molodi v umovakh transformatsiyi suspilstva [Ideas of national-patriotic education of children and youth in conditions of transformation of society]. *Ukrainian teachers on national-patriotic education. Collection of materials of the All-Ukrainian science and practice seminar*. Kyiv, 60 p. [in Ukrainian].

8. Kremen, V.G. (2012). Dukhovnist i kultura suspilstva vyznachayutsya rozvytkom osvity [The spirituality and culture of society are determined by the development of education]. University in Bialystok. Warsaw, 392 p. [in Ukrainian].

9. New Ukrainian school (2016). Kontseptualni zasady reformuvannya serednoyi osvity [Conceptual principles of secondary education reform]. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu za profesiya-my “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoyi serednoyi osvity”, “Vchytel zakladu zahalnoyi serednoyi osvity”, “Vchytel z pochatkovoyi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)” [On the approval of the professional standard for the professions “Teacher of primary classes of a general secondary education institution”, “Teacher of a general secondary education institution”, “Teacher of primary education (with junior specialist diploma)”]. Order of the Ministry of Economy No. 2736-20 dated 12/23/2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].

11. Bereka, V.E. & Galas, A.V. (2018). Profesiyna kompetentnist vchytelya pochatkovykh klasiv: navchalno-metodychnyy posibnyk dlya vchyteliv [Professional competence of primary school teachers: a teaching and methodical guide for teachers]. Kharkiv, 496 p. [in Ukrainian].

12. Rekomendatsiya 2006/962/YES Yevropeyskoho Parlamentu ta Rady (YES) “Pro osnovni kompetentsiyi dlya navchannya protyahom usoho zhyttya” vid 18 hrudnya 2006 roku [Recommendation 2006/962/EU of the European Parliament and the Council (EU) “On core competences for lifelong learning” dated December 18, 2006]. Available at: <https://cutt.ly/oTBXsBu> [in Ukrainian].

13. Filipchuk, H.G. (2007). Kulturolohichna osnova suchasnoyi osvity [Cultural basis of modern education]. *Pedagogical and psychological sciences in Ukraine*. Kyiv, 367 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023

“Вченість – це солодкий плід гіркого кореня”.

Ісократ
давньогрецький філософ

“Багато чого не зробиш, поки не вивчишся. Але багато треба зробити, щоб навчитись”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Не вірте тим, хто стверджує, ніби освіта – привілей людей вільних, а вірте філософам, які кажуть, що тільки освічені люди вільні”.

Епіктет
давньогрецький філософ

